

ANOMICKÁ DĚLBA PRÁCE

Dosud jsme studovali dělbu práce pouze jako normální jev, ale jako všechny společenské a obecněji i biologické jevy i ona má své patologické formy, které je třeba prozkoumat. Dělba práce normálně plodí společenskou solidaritu, ale může se stát, že vede k jiným, ne-li opačným důsledkům. Je tedy důležité vyzkoumat, co ji svádí z její přirozené dráhy, protože není-li dáno, že takové případy jsou výjimečné, mohlo by se zdát, že jsou logickým vyústěním dělby práce. Krom toho nám průzkum odchýlených forem usnadní určit, za jakých podmínek existuje normální stav. Poznáme-li okolnosti, za nichž dělba práce přestává s sebou nést solidaritu, budeme lépe vědět, co je nutné, aby mohla plně působit. Patologické se tu jako i jinde stává cennou pomůckou k poznání fyziologického.

Mohlo by nás svádět zařadit mezi nepravé formy dělby práce povolání zločince a jiná škodlivá zaměstnání. Jsou přímým popřením solidarity a přesto se skládají z různých specializovaných činností. Ovšem přesně řečeno tu nejde o dělbu práce, ale o prostou a jednoduchou diverzifikaci, a oba termíny se nesmí mást. Tak i rakovinné buňky nebo tuberkuly zvyšují rozmanitost organických tkání, ale není možné v tom vidět novou specializaci biologických funkcí.¹ V těchto případech nejde o dělení společné funkce, ale uvnitř organismu, ať individuálního nebo společenského, vzniká další, který se snaží žít na úkor toho prvního. Nelze tu ani mluvit o funkci, poněvadž způsob chování lze takto nazvat pouze za podmínky, že spolu s ostatními přispívá k udržení života všeobecně. Takže tato otázka nespadá do okruhu našeho zkoumání.

¹ není gony/umbic komunita?

Vymezíme tři typy výjimečných forem studovaného jevu. Ne že by jich nemohlo být více, ale ty, o nichž bude řeč, jsou nejrozšířenější a nejzávažnější.

markvi o kapitalizmu

I

První příklad tohoto druhu mohou nabídnout průmyslové a obchodní krize – úpadky podniků vlastně znamenají dílčí narušení organické solidarity; jsou důkazem, že v některých místech organismu některé společenské funkce spolu navzájem neladí. Tím, že se práce dále dělí, tyto jevy se zdají častější, přinejmenším v některých případech. V letech 1845 až 1869 počet úpadků vzrostl o 70%. Přesto není možné tento jev připisovat rozšiřování hospodářské činnosti, protože podniky se mnohem spíše koncentrovaly, než že by jich přibývalo.²

Dalším ještě názornějším příkladem téhož jevu je antagonismus práce a kapitálu. Tím, jak se funkce průmyslu dále specializují, boj se stává živější, ale solidarita zdaleka neroste. Ve středověku žil dělník bez výjimky u svého mistra a pracoval společně s ním „ve stejné dílně, na stejném ponku“.³ Oba patřili do stejného cechu a vedli stejný život. „Oba si byli téměř rovni; každý, kdo se vyučil, to platilo v mnoha řemeslech, si mohl založit živnost, měl-li z čeho.“⁴ Konflikty byly zcela výjimečné. Od 15. století se věci začaly měnit. „Řemeslný cech již není společné útočiště; začal patřit výhradně mistrům, kteří sami rozhodovali o všem... Tehdy se začala rýsovat jasná hranice mezi mistry a tovaryši. Dá se říci, že ti začali tvořit jakousi zvláštní skupinu; měli své zvyky, svá pravidla, své nezávislé spolky.“⁵ Jakmile došlo k tomuto oddělení, velice přibývalo i neshod. „Jakmile si tovaryši mysleli, že si mají proč stěžovat, začali se bouřit nebo vyhlásili zákaz pracovat v nějakém městě nebo u nějakého mistra a všichni museli na slovo poslechnout... Když se dělníci sdružili, začali mít dost sil i nástroje k boji se zaměstnavatelem jako rovný s rovným.“⁶ Přesto tím věci zdaleka nedospěly „tam, kde jsou dnes. Tovaryši se bouřili, aby získali vyšší plat nebo jiné zlepšení pracovních podmínek, ale nepovažovali svého zaměstnavatele za odvěkého nepřítele, kterého poslouchají z donucení.

Chtěli, aby ustoupil v určitém bodě a energicky o to usilovali, ale ten boj nebyl navěky; v dílnách proti sobě nestály dvě nepřátelské rasy: naše socialistické učení ještě nikdo neznal.“⁷ Konečně v 17. století začala třetí fáze dějin pracující třídy, a sice když se objevil velkopřůmysl. Dělník se ještě důkladněji oddělil od svého zaměstnavatele. „Byl jakousi pevnou součástí celku. Každý měl svoji funkci, a systém dělby práce poněkud pokročil. V manufaktuře Van-Robaisových, která zaměstnávala 1692 dělníků, byly zvláštní dílny pro kolářské práce, pro nožířství, pro vymývání, barvení, snování, a jen tkalcovské dílny měly dělníky několika druhů, kteří vykonávali naprosto odlišné práce.“⁸ Se zvětšující se specializací přibývalo projevů odporu. „Sebemenší důvod nespokojenosti stačil k tomu, aby byl vyhlášen zákaz pracovat v určité firmě, a běda tovaryšovi, který by se protivil rozhodnutí celku.“⁹ Dobře víme, že od té doby se bojovalo stále tvrdšími prostředky.

Je pravda, jak uvidíme v následující kapitole, že toto napětí v sociálních vztazích pramenilo částečně z toho, že dělnická třída skutečně nechtěla podmínky, které se jí nabízely, ale často je z nezbytí a pod nátlakem přijímala, protože neměla možnost se domoci jiných. Ovšem pouze tento tlak by k objasnění jevu nestačil. Ve skutečnosti se totiž s ním museli vyrovnávat naprosto všichni nemajetní, a přitom tento stav permanentního nepřátelství byl typický právě pro svět průmyslu. A v jeho rámci se pak vztahoval na všechny pracující bez rozdílu. Nicméně v malopřůmyslu, kde byla práce méně rozdělená, byl mezi zaměstnavatelem a dělníkem poměrně harmonický vztah¹⁰ – tyto rozpory se vyhrocovaly pouze ve velkém průmyslu. Znamená to, že částečně měly i jinou příčinu.

Často se uvádí jiný příklad téhož jevu z dějin vědy. Až do nedávné doby, dokud nebyla (přírodní) věda příliš specializovaná, ji mohl téměř v úplnosti obsáhnout jeden člověk. Z toho pramenil silný pocit, že tvoří jednotný celek. Dílčích fakt, z nichž se skládala, nebylo početně tolik ani nebyla tak nesourodá, aby nebyl snadno mezi nimi vidět vztah, který je pojil do jednoho systému. Metody byly velmi všeobecné, a i když se mírně lišily, byl tu společný základ, z něž v lehce pozměněné podobě vycházely. Jakmile však do vědecké práce vstoupila specializace,

*malý
velký
přístup*

všichni vědci se začali stále více uzavírat nejen do svého vědeckého oboru, ale každý i do určité zvláštní třídy problémů. Již A. Comte si stěžoval, že za jeho času bylo ve světě vědy „velmi málo vzdělanců, kteří by mohli pojmut v úplnosti bytí i jedinou vědu, která je ovšem zase pouhou součástí velkého celku. Většina z nich se podle něj již zcela zaměří na izolované studium většího nebo menšího podboru určité vědy a příliš se nestará o vztah takové dílčí práce k celému systému pozitivních znalostí.“¹¹ Od té chvíle již věda rozdrobená mnoha dílčími pracemi, které nemají společného jmenovatele, přestává tvořit jeden solidární celek. Snad nejlépe ilustruje tuto ztrátu jednoty a shody velmi rozšířená teorie, že každá zvláštní věda má absolutní hodnotu a že vědec se má věnovat specializovanému výzkumu a nestarat se o to, zda k něčemu poslouží nebo někam povede. „Tato dělba intelektuální práce“ píše M. Schaeffle, „zavdává vážné důvody k obavám, aby tento návrat alexandrinismu nevedl znova ke zničení vší vědy.“¹²

II

Tyto skutečnosti jsou závažné, protože se v nich někdy spatřoval nutný důsledek dělby práce, jakmile dosáhla určitého stupně vývoje. Podle tohoto názoru se v té chvíli jedinec zaměřený pouze na svůj úkol uzavře do své odborné činnosti, nevnímá spolupracovníky, kteří vedle něj pracují na stejném díle, dokonce ani nemá dojem, že by šlo o společnou práci. Příliš daleko dovedená dělba práce se tedy stává zdrojem rozkladu. Podle Augusta Comta „(jako) každý rozklad, který má nutně sklon způsobit odpovídající rozptyl, základní rozdělení lidských prací nemůže nevyvolat na odpovídajícím stupni individuální odchylky, jak intelektuální, tak morální, jejichž společné působení nutně vyžaduje ve stejné míře stálou disciplínu, která by předcházela jejich rostoucímu nesouladu nebo jej ustavičně tlumila. Jestliže totiž na jedné straně oddělení společenských funkcí napomáhá dílčím způsobem zaměřenému duchu k rozvoji, který by jinak nebyl možný, na druhé straně spontánně vede k tomu, že ničí ducha celku nebo přinejmenším je mu závažnou překážkou. Po-

dobně z morálního hlediska, je-li každý takto postaven do úzké závislosti na mase, je od ní přirozeně odváděn již samotným rozvojem své speciální činnosti, která mu neustále připomíná jeho soukromý zájem, jehož skutečná souvislost s veřejným zájmem mu přestává být jasně patrná... Takto ten stejný princip, který jedině umožnil rozvoj a rozmach celé společnosti, ji v jiné podobě hrozí rozložit na velké množství neuspořádaných ne-souvisejících spolků, na nichž již ani není patrná příslušnost ke stejnému druhu.“¹³ M. Espinas používá podobné vyjádření: „Rozdělení znamená rozptýlení.“¹⁴

Dělba práce tedy přímo ze své povahy působila rozkladným způsobem, což bylo zvlášť patrné tam, kde byly velmi specializované funkce. Comte přesto ze své zásady neodvozuje, že by bylo třeba společnosti dovést k tomu, co sám nazývá věk všeobecnosti, to znamená k takovému nerozlišenému a stejnorodému stavu, ve kterém byly na počátku. Rozlišení funkcí je užitečné a nezbytné, ale poněvadž jednota, která je stejně nutná, z něj nevzejde sama od sebe, snaha ji vytvořit a udržet by měla ve společenském organismu představovat speciální funkci, již by zastával nezávislý orgán. Tímto orgánem je stát nebo vláda. „Zdá se mi, že společenská úloha vlády“, říká Comte, „spočívá v tom, dostatečně ovládat a jak jen je možné tlumit tento neodbytný sklon rozptylovat zásadním způsobem myšlenky, citění i zájmy, nevyhnutelný to důsledek samého principu lidského vývoje, který – pokud by se jeho přirozené dráze nekladly žádné překážky – by nakonec nezvratně zastavil všechn společenský pokrok ve všech jeho důležitých ohledech. Z mého pohledu je tato koncepce prvním pozitivním a racionálním základem elementární a abstraktní teorie vlády v pravém slova smyslu nazírané v jejím nejvznešenějším a nejúplnějším vědeckém dosahu, to znamená, že je obecně charakterizována nutnou univerzální reakcí celku na jednotlivé části, která je nejprve spontánní a pak usměrňovaná. Je totiž jasné, že jediný reálný prostředek, který by zabránil podobnému rozptylování, je dát této nezbytné reakci novou zvláštní funkci, která by mohla vhodně zasahovat do běžného fungování nejrůznějších funkcí ve společenském uspořádání, a to s cílem tam ustavičně vnašet myšlenku celku a uvědomění si vzájemné solidarity.“¹⁵

Co je pro celou společnost vláda, to by měla být filozofie pro vědy. Poněvadž odlišnost jednotlivých věd ohrožuje jednotu celé vědy, je třeba, aby ji nová věda obnovila. Protože úzce zaměřené studium vede k tomu, že ztrácíme celkový přehled o lidském vědění, je třeba zavést zvláštní výzkumný systém, který jej obnoví a postaví na přední místo. Jinými slovy „je třeba udělat ze studia vědeckých obecností další velký specializovaný obor. Ať se nová vrstva vhodně vyškolených učenců, kteří nebudou pěstovat žádné speciální odvětví přirozené filozofie, zaměří výhradně na prostudování všech pozitivních věd v jejich současném stavu a na přesné zachycení jejich ducha, na objasnění jejich vzájemných vztahů a návazností, na shrnutí – je-li to možné – všech jejich dílčích principů do menšího počtu principů společných... a dělba práce ve vědách bude moci bez sebemenšího rizika postoupit tak daleko, jak jen to bude vývoj v jednotlivých řádech vědění vyžadovat.“¹⁶

Jistě, a sami jsme to ukázali,¹⁷ že vládní orgán se s dělbou práce vyvíjí, ne aby byl její protiváhou, ale z prosté nutnosti. Orgány totiž úzce spolupracují tam, kde funkce jsou velmi provázané – co se dotýká jednoho, zasáhne i druhé – sociální záležitosti se snáze dostávají do oblasti obecného zájmu. Zároveň se v důsledku oslabování segmentárního typu lehčeji šíří po určité síti nebo v určitém aparátu v celém jejich rozsahu. Z těchto dvojitých důvodů je více těch, kterými se musí zabývat řídicí orgán, takže se jeho funkční aktivita projeví častěji a ve větším objemu. Oblast působení se však nerozšiřuje.

Tento obecný povrchový život má však ještě svou podpovrchovou formu, složenou z vnitřních orgánů, které sice na ní nejsou zcela nezávislé, ale fungují nejen bez jejich zásahů, ale i bez jejího vědomí, přinejmenším v normálním stavu. Nevztahuje se na ně její činnost, protože jsou od sebe příliš daleko. Nemůže to být vláda, kdo by průběžně řídil podmínky jednotlivých hospodářských trhů, určoval ceny zboží a služeb, přizpůsoboval výrobu spotřebě atd. Se všemi těmito praktickými věcmi souvisí spousta drobností a určuje je mnoho zvláštních podmínek, ve kterých se vyznají jen ti, kdo jsou nejbližší. Tím spíše nemůže tyto funkce navzájem sladit, pokud se neshodují samy od sebe. Má-li tedy dělba práce ty štěpivé účinky, které se jí připisují, musejí v této

společenské oblasti působit bez odporu, protože tam není nic, co by se jim mohlo stavět do cesty. Ovšem jednota organizovaných společností stejně jako každého organismu vzniká ze spontánního *konsenzu* jednotlivých částí, z vnitřní solidarity, která je nejen stejně nezbytná jako usměrňující vliv nadřazených center, ale dokonce je to jeho nutná podmínka, protože ona ji pouze převádí do jiného jazyka a snad by se dalo říci i jí dává své pozhánání. Tak ani mozek nepůsobí jednotnost organismu, ale vyjadřuje a završuje ji. Mluví se o nutnosti reakce celku na jednotlivé části, ale k tomu je zapotřebí, aby ten celek vůbec existoval; to znamená, že části musejí spolupracovat jedna s druhou, aby si ten celek sebe uvědomil a podle toho se choval. Jak se tedy práce dělí, měli bychom tedy být svědky jakéhosi postupného rozkladu, a to ne v tom nebo onom bodě, ale v celé společnosti. Ve skutečnosti však jsme svědky stále větší koncentrace.

Nicméně není zapotřebí zabývat se takovými detaily. Stačí všude, kde je to nutné, připomínat „ducha celku a smysl pro vzájemnou solidaritu“, a tuto činnost může vykonávat jediné vláda. Je pravda, že má příliš všeobecnou povahu, než aby mohla zajistit soulad sociálních funkcí, pokud by neexistoval sám od sebe. O co tedy ve skutečnosti jde? Dát poznat každému jedinci, že si sám nestačí, ale je součástí celku, na němž je i závislý? Ale taková abstraktní, nejasná představa, ve své komplexnosti nutně i mezerovitá, mnoho nezmůže proti živému, konkrétnímu a každodennímu pocitu, který každý má ze svého zaměstnání. Pokud zaměstnání působí předpokládaným způsobem, tedy pokud činnosti zaplňující náš pracovní den mají tendenci nás oddalovat od sociální skupiny, do níž patříme, taková představa, která se zpřítomní jen tu a tam a ještě se dotkne jen zlomečku vědomostního pole, nás tam nemůže udržet. Aby pocit závislosti na skupině byl dost silný, bylo by zapotřebí, aby byl stálý, a to může být pouze tehdy, když se bude vztahovat na souhrn všech jejích speciálních funkcí. Pak by ale specializace již neměla ty důsledky, které se jí připisují. Nebo že by úkolem vlády bylo udržovat jakousi morální rovnováhu mezi jednotlivými povoláními a bránit tomu, aby se „společenská soudržnost postupně soustřeďovala na příslušníky určitého povolání a stále méně se vztahovala na ostatní třídy, protože nemají srovnatelné mravy a myšlení?“¹⁸ Ale

takovou rovnováhu nelze udržovat uměle a proti přirozenému chodu věcí. Funkční různost s sebou nese i morální různost, které nic nemůže zabránit, a s jednou roste nevyhnutelně i druhá. Ostatně víme, z jakých důvodů se oba tyto jevy vyvíjejí současně. V kolektivním cítění se nezadržitelně stále více projevují odstředivé tendence, které lze považovat za důsledky dělbý práce; s pokračujícím rozrůžňováním práce tyto tendence totiž sílí a zároveň i slábnou právě onen pocit kolektivity.

Ze stejného důvodu filozofie stále více ztrácí schopnost zaručovat jednotu vědy. Tehdy, kdy mohl jeden člověk pěstovat zároveň několik věd, mohl získat schopnosti nutné k jednotlivému přístupu k celé vědě. Ale jak se specializuje na jednotlivé obory, podobná syntéza nemůže vést k ničemu jinému, než k ne zcela podloženému zevšeobecnování, protože začíná být stále nemožnější, aby jeden lidský mozek stačil na dostatečně přesnou znalost nepřehledného množství jevů, zákonitostí a hypotéz, které by obsáhly všechny vědní obory. „Bylo by zajímavé položit si otázku“, říká oprávněně M. Ribot, „co se z filozofie jakožto všeobecné koncepce světa jednou stane, až budou jednotlivé vědy pro svou vzrůstající složitost dopodrobna nepostižitelné, a tím pádem budou filozofové odkázáni pouze na nevyhnutelně povrchní znalost těch nejobecnějších poznatků“¹⁹.

Bezpochyby je do jisté míry oprávněně považovat za přehnanou pýchu vědce, který se uzavře do svého specializovaného výzkumu a odmítá připustit jakýkoli dohled zvenčí. Na druhé straně není pochyb, že chce-li si člověk udělat alespoň trochu správnou představu o určité vědě, je třeba se jí zabývat, snad se dá i říci, mít ji zažitou. Ve skutečnosti totiž celá věda nespočívá v těch několika tvrzeních, která zveřejní v konečné podobě. Kromě takové přítomné a hotové vědy je tu ještě jedna, živá a konkrétní, která částečně nezná a hledá sebe samu – vedle dosažených výsledků jsou tu naděje, zvyklosti, instinkty, potřeby, předtuchy tak nejasné povahy, že se nedají popsat slovy; přesto mají takovou váhu, že někdy v celém vědcově životě získají převahu. To vše ještě je věda, dokonce její hlavní a nejlepší součást, protože objevených pravd je zlomek vedle těch, které je ještě třeba objevit. Na druhé straně je k pochopení celého smyslu těch již objevených a všeho, co je v nich zhuštěno, třeba vidět vědec-

ký život zblízka ještě v nezávislém stavu, to znamená dříve, než bude zafixován do definitivních tvrzení. Jinak budeme mít jeho literu, ale ne ducha. Každá věda má, bychom tak řekli, duši, která žije v povědomí učenců. Pouze určitá část této duše se zhmotňuje do smyslu postižitelné podoby. Formule, které ji vyjadřují, jsou všeobecné povahy, a proto snadno sdělitelné. To ovšem neplatí v oné druhé části vědy, kterou žádný symbol není schopen přetlumočit za její hranice. Tam je vše osobní a musí se získat osobní zkušeností. Má-li se člověk na tom podílet, musí se dát do díla a postavit se čelem k faktům. Podle Comta by k zachování jednoty vědy stačilo sjednotit metody²⁰ – ale právě metody je nejtěžší udržet v jednotě. Protože jsou imanentní vědám samým, protože není možné je zcela oddělit od souboru daných pravd a kodifikovat je zvlášť, není možné je znát, dokud je člověk sám nevyzkouší. Proto je od této chvíle nemožné, aby jeden člověk obsáhl větší množství věd. Ono velké zevšeobecnování je tedy založeno na velmi povšechném pohledu na věc. Uvážíme-li navíc, jak pomalu a obezřetně obvykle vědci postupují při objevování i těch nejpozoruhodnějších pravd, pochopíme, že tyto improvizované obory si u nich nemohou získat velkou autoritu.

Ale ať mají tato filozofická zobecnění jakoukoli hodnotu, nemohou vědě poskytnout onu tak potřebnou jednotu. Dobře postihují, co mají vědy společného, zákony a zvláštní metody, ale vedle podobností jsou tu rozdíly, které je třeba nějak vzít v úvahu. Často se říká, že obecné potenciálně obsahuje zvláštní jevy, jež shrnuje, ale to je nepřesné vyjádření. Obsahuje totiž jen to, co mají společné – na světě nejsou dva jevy, ať sebejednodušší, které by se sobě dokonale podobaly. Proto při každém obecném tvrzení uniká určitá část látky, již by mělo postihnout. Nejde směstnat konkrétní charakteristické vlastnosti a distinktivní rysy věcí do jedné neosobní a koherentní formule. Pouze když je shod více než rozdílů, lze pod ně zahrnout i takto zpřiblížené pojmy a harmonie celku překryje nesoulad v detailech. Naopak když rozdílností přibývá, soudržnost začne být ohrožena a musí být upevňována jinými prostředky. Představme si jen stále narůstající množství specializovaných věd s jejich poučkami, zákony, axiomy, domněnkami, s jejich postupy a metodami, a pochopíme, že nelze žádnou krátkou a jednoduchou formulí, jako je

například evoluční zákon, postihnout tak neuvěřitelná kvanta složitých jevů. Pokud bychom přesto podobným celostním způsobem nahlíželi na samu skutečnost, stejně to nevysvětlené vysoce převáží nad částí, již se takto podaří objasnit. Proto tímto způsobem rozhodně nelze vytrhnout pozitivní vědy z jejich izolace. Mezi detailním výzkumem, na němž jsou založeny, a podobnými syntézami je příliš velká přehrada. Pouto, které k sobě váže oba řády vědění, je příliš tenké a volné. Z toho plyne, že pokud jednotlivé vědy mohou nahlédnout svou vzájemnou závislost pouze v rámci jim nadřazené filozofie, výsledný dojem bude vždy příliš mlhavý, než aby pro ně něco znamenal.

Filozofie je něco jako kolektivní vědomí vědy a i zde platí, že role kolektivního vědomí s postupující dělbou práce slábně.

III

I když A. Comte uznal, že dělba práce je zdroj solidarity, patrně si nevšiml, že tato solidarita je *sui generis* a postupně nahrazuje tu, která vzniká ze společenských příbuzností. Proto ze zjištění, že tyto podobnosti se zvyšováním specializace funkcí nápadně mizejí, vyvodil závěr, že toto mizení je nezdravý jev, hrozba pro společenskou soudržnost způsobená nadměrnou specializací, a tím vysvětloval projevy nekoordinovanosti, které někdy doprovázejí vyvíjející se dělbu práce. Ale poněvadž jsme stanovili, že oslabování kolektivního vědomí je normální jev, nemůžeme v něm vidět příčinu těch nenormálních jevů, kterými se právě zabýváme. Pokud v některých případech organická solidarita není přesně taková, jaká by měla být, není to zajisté proto, že by mechanická solidarita byla na ústupu, ale že nejsou splněny všechny podmínky pro existenci organické solidarity.

Víme přece, že ať se podíváme kamkoli, vždy se setkáme s velmi rozvinutou reglementací, již jsou upraveny vzájemné vztahy mezi jednotlivými funkcemi.²¹ K existenci organické solidarity nestačí, aby tu byl nějaký systém orgánů, které jsou nezbytné jeden pro druhý a které obecně pocítují vzájemnou solidaritu, ale je i třeba, aby byl předem určen způsob, jak mají spolupracovat, ne-li při všech příležitostech, tak alespoň za těch nejběžnějších

okolností. Jinak by bylo zapotřebí stále nových bojů, aby mezi nimi vznikla rovnováha, protože podmínky této rovnováhy lze objevit pouze za cenu tápání, kdy každá strana považuje tu druhou za spolupracovníka stejně jako za soupeře. Takže tyto konflikty by neměly konce, ona solidarita by byla pouze virtuální a vzájemné závazky by se musely probírat od základu pokaždé případ od případu. Řeklo by se, že tu je možnost smlouvy. Ale jednak nelze všechny společenské vztahy zachytit touto právní formou, a krom toho víme, že smlouva sama nestačí, je upravována nařízeními, jejichž velký rozsah a složitost komplikují i samu smluvní praxi. Navíc takto vzniklé svazky nikdy nemívají dlouhé trvání. Smlouva jen jakési dočasné příměří, jen na čas přeruší vzájemnou nevraživost. Ať jsou upravující nařízení sebekrásnější, vždy zůstane dost volného prostoru pro celou řadu problémů. Není však nutné, ba ani možné, aby se společenská praxe obešla bez jakýchkoli bojů. Posláním solidarity není zrušit konkurenci, ale umírnovat ji.

Ostatně za normální situace tato pravidla sama vyplývají z dělby práce, jsou jakýmsi jejím pokračováním. Jistěže pokud by dělba práce sblížovala pouze jedince, kteří se jednorázově spojí, aby si vzájemně poskytli nějakou osobní službu, nemohla by zavdat podnět k žádným reglementačním zásahům. Ale co s sebou dělba práce přináší, to jsou dané funkce, lépe řečeno přesně definované způsoby jednání, které se v nezměněné a vnitřně jednotné podobě za stejných okolností stále opakují, protože vyplývají z obecných a neměnných podmínek společenské praxe. Vztahy, které mezi těmito funkcemi vznikají, tedy nutně musí dospět ke stejnému stupni neměnnosti a přesnosti. Jsou určité způsoby, jak na sebe navzájem reagují, které nejvíce odpovídají povaze věcí, takže se častěji opakují a stávají se určitou zvyklostí; pak se zvyklosti s největším vlivem změny na pravidla chování. Minulost předurčuje budoucnost. Jinak řečeno, je tu určitý územ určený výchozí stav práv a povinností, který se nakonec stane povinným. Pravidlo tedy nemá za následek stav vzájemné závislosti mezi orgány solidarity, ale pouze ji definitivním a zřetelným způsobem vyjadřuje, a to v závislosti na dané situaci. Podobně je na něm založen i nervový systém, i když není nejvyšším stupněm vývoje organismu, jak se dříve myslelo.²² Nervová vlákna

jsou pravděpodobně pouze průchozí linky, kudy procházejí pohybové a vzruchové vlny vysílané mezi jednotlivými orgány, jsou to kanály, které si vyhloubil sám život, když proudí stále stejným směrem, a nervové uzliny pak jsou pouhé křižovatky několika takových linek.²³ Protože někteří moralisté si tento aspekt neuvědomovali, podezírali dělbu práce z toho, že neplodí pravou solidaritu. Viděli v ní pouze jednorázovou výměnu, pomíjivě spojení bez minulosti i bez budoucnosti, kde je jedinec ponechán sám sobě; nevěšili si toho pomalého konsolidačního působení, té sítě spojů, která se postupně sama od sebe vytváří a která dělá z organické solidarity něco trvalého.

Tedy ve všech výše popsanych případech ona reglementace buď neexistuje nebo nemá žádný vztah ke stupni vývoje dělby práce. Dnes již nejsou pravidla, která by pevně udávala počet hospodářských podniků, a v žádném průmyslovém odvětví není výroba omezoována tak, aby se držela přesně na úrovni spotřeby. Z této skutečnosti ostatně nevyvozujeme žádný praktický závěr, nezastáváme názor, že by byla nutná restriktivní legislativa, ani nám zde nepřísluší posuzovat její výhody a nevýhody. Jisté je, že tento nedostatek reglementace neumožňuje přesné sladění jednotlivých funkcí. Je pravda, jak ukazují ekonomové, že tento soulad se v případě potřeby sám od sebe obnovuje, a to zvýšením nebo snížením cen, kterým se podle potřeby povzbuzuje nebo brzdí výroba. Ta se však v každém případě takto oživuje až po kratším či delším období kolísání a problémů. Dále těchto problémů se specializací funkcí přirozeně přibývá, protože je tím složitější organizace a silnější potřeba širší reglementace.

Vztahy mezi kapitálem a prací jsou až do dneška stále právně nedořešené. Smlouva o najímání služeb (provádění za úplatu) má v našich zákonících dost okrajové místo, zvláště vezmeme-li v úvahu, jak rozmanité a složité jsou vztahy, které má upravovat. Ostatně nemusíme ani příliš poukazovat na mezeru, kterou všechny země cítí a snaží se zaplnit.²⁴

Metodická pravidla jsou pro vědu tím, čím jsou morálka a právo pro chování; vědcovo myšlení se jimi řídí podobně jako se těmi druhými řídí lidské konání. Má-li tedy každá věda svou metodu, řád, jež uskutečňuje, je čistě vnitřní. Metoda koordinuje postupy vědců zabývajících se jednou vědou, ne jejich

vztahy navenek. Neexistuje žádný obor, který by soustřeďoval úsilí různých věd k nějakému jednomu společnému cíli. Zvláště to platí o mravních a společenských vědách; matematické, fyzikálně-chemické i biologické obory se nezdají být si navzájem tolik cizí. Ale právník, psycholog, antropolog, ekonom, statistik, jazykovědec i historik přistupují ke svému bádání tak, jako by jednotlivé řády skutečností, které studují, patřily každý do jiného nezávislého světa. A přesto se ve skutečnosti na mnoha místech překrývají, a tak by to mělo platit i pro příslušné vědy. Zde pramení obecná anarchie ve vědě, o níž jsme s mírnou nadsázkou hovořili, což platí především u těchto vymezených věd. Představují totiž soubor nespojitých částí, které mezi sebou nespolupracují. Vytvářejí tedy celek, ale nejednotný, a to ne proto, že by neměly ponětí o svých styčných bodech, ale chybí jim organizovanost.

Tyto různé příklady představují varianty jednoho druhu; ve všech případech platí, že pokud z dělby práce neplyne solidarita, je to proto, že vztahy mezi jednotlivými orgány nejsou nijak upraveny, že jsou ve stavu *anomie*.

Ale kde se tento stav bere?

Jelikož soubor pravidel je definovanou formou, kterou postupně na sebe vzaly spontánně vzniklé vztahy mezi společenskými funkcemi, lze říci *a priori*, že stav *anomie* nemůže nastat tam, kde jsou orgány solidarity v dosti intenzivním a dlouhodobém styku. Protože mají styčné plochy, v každé situaci hned vědí o svých vzájemných potřebách, a z toho plyne jejich jasné a trvalé vědomí vzájemné závislosti. Proto také výměnná spolupráce mezi nimi probíhá snadno, opakovaně a pravidelně. Sama od sebe dostává regulérní podobu a čas postupně dokoná konsolidační dílo. A protože obě strany mohou pocítit i ty nejslabší podněty z opačné strany, průběžně se tvořící pravidla musejí tuto vnímavost odrážet, to znamená, že pak do detailu předjímají a definují podmínky pro rovnováhu. Ale pokud se projeví nějaké neprůhledné prostředí, orgány si navzájem budou moci předávat jen vzruchy určité intenzity. Spoje budou příliš vzácné a nebudou se opakovat dost často na to, aby se upevnily, takže výsledkem bude pokaždé nové kolísání. Nevytvoří se ani

průchozí linky, které by vedly pohybové vlny, protože ony vlny přicházejí přerušovaně. Pokud vůbec dojde k vytvoření nějakých pravidel, budou jen obecná a nepřesná, protože za těchto okolností je možno napevno stanovit jen ty nejobecnější obrysy. Podobná situace nastane, když příbuznost bude dostatečná, ale příliš nezaběhaná nebo krátkodobá.²⁵

Velmi obecně řečeno je tato podmínka uskutečněna samým působením věcí. Jednu funkci nemůže v organismu zastávat zároveň více jeho částí než jedna, pokud nejsou víceméně v příbuzenském vztahu. Navíc jakmile je práce jednou rozdělena, zcela přirozeně se snaží zmenšit vzdálenost, která je rozděluje, protože se navzájem potřebují. Proto se vzestupem jedinců na živočišném žebříčku můžeme s H. Spencerem pozorovat, jak se orgány přibližují a zaplňují navzájem své mezery. Ale shoda mimořádných okolností může způsobit, že se situace bude vyvíjet jinak.

A to se právě děje v těch případech, kterými se zabýváme. Jelikož je tu velice silně zastoupený segmentární typ, hospodářských trhů je zhruba stejný počet jako různých segmentů, a v důsledku toho jsou všechny dost omezené. Výrobci, kteří mají velmi blízko ke spotřebitelům, si mohou snadno zjistit rozsah potřeb k uspokojení. Tehdy vzniká bez problémů rovnováha a výroba se řídí sama. Naopak s rozvojem organizovaného typu spolu splývají jednotlivé segmenty a tím se také trhy slučují do jediného trhu, který pak pokryje více méně celou společnost. Rozmáhá se dokonce i za její hranice a má snahu dosáhnout celosvětového rozsahu, protože hranice, které oddělují národy, mizí zároveň s vnitřními hranicemi mezi jejich dřívějšími segmenty. Výsledkem je, že každý průmysl vyrábí pro spotřebitele rozptýlené po celé zemi nebo dokonce po celém světě. Kontakt tedy již není dostatečný. Výrobce nejenže není schopen o trhu mít přehled, on si jeho rozsah a hranice nedovede ani představit, protože vlastně žádné neexistují. Následkem toho výrobu nic nebrzdí ani neřídí. Nezbyvá jí, než tápat cestou pokusu a omylu, a při takovém tápání se musí nutně odchylovat od správné míry, jednou do plusu, jednou do mínusu. To je příčinou krizí, do nichž se opakovaně dostávají ekonomické funkce. Stejný důvod má pravděpodobně i přibývání počtu podnikatelských úpadků, které lze považovat ze krize omezeného a místního rozsahu.

^{trh -> průmysl}
^{aglomerace}
S rozšiřováním trhu se objevuje velkopřemysl. Přináší s sebou změnu ve vztazích mezi zaměstnavateli a dělníky. Větší únavu nervového systému spojená s nakažlivým působením velkých aglomerací způsobuje, že potřeby dělníků rostou. Strojová práce nahrazuje práci člověka, tovární výroba dílenskou. Dělník je jakoby naverbován a na celý den odveden od rodiny, vzdálenost mezi ním a jeho zaměstnavatelem se stále zvětšuje atd. Tyto nové podmínky průmyslového života samozřejmě volají po nové organizaci; ale jelikož tyto proměny proběhly mimořádně rychle, konfliktní zájmy ještě neměly čas se dostat do rovnováhy.²⁶

Konečně chceme-li znát důvod, proč jsou morální a společenské vědy v takovém stavu, jak jsme popsali, je to proto, že se dostaly do společnosti pozitivních věd jako poslední. Vždyť to skutečně není víc než sto let, co se toto nové jevové pole otevřelo vědeckému zkoumání. Vědci si z něj vybrali každý podle svých přirozených zájmů tu ten, tu onen úsek. Protože jsou rozptýleni po celé tak velké ploše, až do dneška mají k sobě příliš daleko, než aby si mohli uvědomit všechny styčné plochy, které je spojují. Ale už jen tím, že se budou svými výzkumy stále vzdalovat každý od svého výchozího bodu, se nakonec musejí potkat; pak si uvědomí svou vzájemnou spřízněnost. Jednota vědy tak vznikne sama od sebe a ne nějakou abstraktní formulí, která by stejně byla naprosto nedostatečná vzhledem k tomu, jaké množství věcí by měla zahrnovat; bude to živá jednota jistého organického celku. K tomu, aby byla věda jedna, není nutné, aby ji mohl obsáhnout jeden jediný mozek – což ostatně ani není možné – stačí, aby všichni, kdo ji pěstují, si byli vědomi, že pracují na jednom společném díle.

Předchozí text zbavuje jakéhokoli opodstatnění jednu z nejzávažnějších námitek k pojmu dělby práce. Tě je často vytýkáno, že jedince degraduje do role pouhého stroje. A skutečně, pokud by nevěděl, k čemu směřují úkony, které se po něm požadují, pokud by si je nespojoval s žádným výsledkem, je schopen je zvládat leda jako rutinu. Každodenně bude s jednotvárnou pravidelností opakovat stejné pohyby, které jej nezajímají a které nechápe. Již to nebude živá buňka živého organismu, která je díky kontaktu se sousedními buňkami v ustavičném pohybu,

působí na ně i reaguje na jejich podněty, smrštuje se, roztahuje, ohýbá a mění svůj tvar podle potřeby a okolností; bude to pouze netečné kolečko v soukolí, které uvádí do pohybu nějaká vnější síla a které se točí stále stejným směrem. Je jisté, že ať si představujeme morální ideál jakkoli, nemůžeme zůstat lhotejní k takovému znehodnocování podstaty člověka. Má-li morálka za cíl individuální zdokonalování, pak nemůže připustit, aby byl jedinec takto decimován, a je-li jejím cílem společenství, nemůže nechat ničít sám zdroj společenského života; vždyť ohroženy jsou nejen ekonomické funkce, ale všechny společenské funkce, ať jsou jakkoli vyvinuté. A. Comte říká: „Jestliže jsme často a oprávněně v materiálním řádu litovali dělníka, který po celý život nedělá nic jiného než střenky k nožům nebo špendlíkové hlavičky, zdravá filozofie nesmí v intelektuálním řádu v podstatě méně želeť jednostranného a ustavičného používání lidského mozku k řešení několika rovnic nebo k třídění pár kusů hmyzu: morální účinek je v obou případech bohužel velmi srovnatelný.“²⁷

*idB ochot
-i odvězení?*

Aby se tomu zabránilo, byly tu návrhy dát pracujícím kromě odborné technického školení i všeobecné vzdělání. Ale i kdyby se tak podařilo některé uchránit před škodlivými vlivy připisovanými dělbě práce, nelze těmto vlivům takto předcházet. Podstata dělby práce se nezmění jen proto, že jí bude předcházet všeobecné vzdělání. Je bezpochyby dobře, když bude v pracujícím vzbuzen zájem o výtvarné umění, o literaturu atd., ale to nijak nevylepší skutečnost, že se s ním bude po celý den nakládat jako se strojem. Kdo by si ostatně nevšiml, že tyto dva druhy existence jsou tak protikladné, že je nelze sladit a spojit v jednom člověku! Zvykne-li si někdo na široký rozhled, celkový přehled a obecné vidění určité úrovně, nebude trpělivě snášet, že je mu vyhrazena pouze těsná přihrádka specializovaného úkonu. Zmíněný prostředek by tedy mohl vést k neškodnosti specializace pouze tehdy, když by začala být nepřípustná a v důsledku toho i více méně nepoužitelná.

Rozpor zmizí, když si v protikladu s tím, co bylo řečeno, uvědomíme, že ony důsledky nevyplývají přímo z podstaty dělby práce a neprojevují se nutně, ale pouze za výjimečných a nenormálních okolností. Není nutné, aby byl rozvoj dělby práce bržděn nějakým protikladem, stačí, aby lidskou mysl nic nede-

formovalo zvenčí. Protože normálně vykonávání každého odborného úkonu vyžaduje, aby se jedinec neomezil pouze na něj, aby byl stále v kontaktu s příbuznými funkcemi, aby měl na zřeteli jejich potřeby, všiml si, jak se mění atd. Při dělbě práce se předpokládá nejen, že pracovník nebude shrbený pouze nad svým úkonem, ale že bude mít přehled o svých spolupracovnících, bude na ně působit i reagovat. Není tedy strojem opakujícím pohyby, jejichž smysl mu uniká, ale ví, že směřují k určitému cíli, o němž má více méně přesnou představu. Uvědomuje si, že k něčemu slouží. K tomu není nutné, aby měl přehled o celé šíři společenských důsledků, stačí ta část, díky níž pochopí, že jeho konání vede k cíli, který je přesahuje. Potom jeho činnost, ať je sebespecializovanější a sebejednotvárnější, bude činností inteligentní bytosti, protože má smysl a on jej zná. Kdyby ekonomové neopominuli tuto základní vlastnost dělby práce, čímž ji vystavili podobným nezaslouženým výtkám, neviděli by v ní zjednodušeně pouze prostředek k růstu výkonnosti společenských sil a všimli by si, že je především zdrojem solidarity.

nemůže pomoci umělým světlem, musí trávit večery v úplné nečinnosti, a zda bude moci naplnit dny plodnou prací, zcela závisí na rozmarech teplot. Když konečně objeví nějakého souseda,³ začne mezi nimi směna; ale protože každý obývá jiný konec ostrova, musejí se sobě přiblížit přesně natolik, jako kameny, kterými melou obilí... Krom toho, když už jsou ve styku, nastanou obtíže s domluvením podmínek obchodování, protože jednotlivé potraviny, které mohou nabídnout, nemají stále k dispozici. Rybář měl štěstí a ulovil velké množství ryb, ale lovec, který si mohl opatřit ryby, teď potřebuje ovoce, a to rybář nemá. Podle toho, co víme, byla pro spolčování nutná odlišnost, a nebyla-li tato podmínka splněna, byla to pro sdružování těžko překonatelná překážka.

Přesto postupem času bohatství i obyvatelstva přibývalo a s tímto rozmachem zesílil společenský pohyb; od toho okamžiku začal manžel směňovat své služby za služby své ženy, rodiče za služby dětí, a děti si poskytovaly služby navzájem; jeden dá rybu, druhý maso, třetí obilí, čtvrtý utká z vlny látku. Při každém kroku si můžeme všimnout zrychlení těchto pohybů a zároveň i zvětšení působnosti člověka.⁴

Ostatně skutečně můžeme pozorovat, že s dalším dělením se práce stává plynulejší. Zvířata a primitivní lidé pracují tím nejnahodilejším způsobem, jen když je okolnosti přinutí uspokojit nějakou okamžitou potřebu. V čistě zemědělských a pasteveckých společnostech se práce mimo teplé období téměř úplně zastavuje. V Římě bývala přerušována častými svátky nebo dny smutku.⁵ Ve středověku nepracovních dnů ještě přibývalo.⁶ Přesto se práce postupně stávala stálým zaměstnáním a zvykem a pokud se tento zvyk dost upevnil, i potřebou. Ale nemohla by se takto ustálit a ani by nemohla vzniknout odpovídající potřeba, kdyby práce zůstala tak nepravidelná a přerušovaná jako kdysi.

Tak se dostáváme k poznání dalšího důvodu, proč se práce stala zdrojem společenské soudržnosti. Vzbuzovala solidaritu mezi lidmi, o níž jsme hovořili dosud, nejen tím, že vymezila každému jeho činnost, ale že mu jí i přidala. Zvětšila jednotu organismu čistě tím, že mu přidala na aktivitě; přinejmenším v normálním stavu žádný z těchto jejích projevů nemohl nastat samostatně.

I

Nyní můžeme vyřešit praktickou otázku, kterou jsme si položili na začátku této práce.

Existuje-li vůbec nějaké pravidlo chování, které je nesporně morální povahy, je to vnitřní příkaz vyhovovat základním kolektivním rysům v nás. U nižších národů dosahuje nejvyššího stupně. Tam je nejdůležitějším úkolem podobat se všem ostatním, nemít nic osobního, a to ani v přesvědčení, ani v praktickém konání. V nejrozvinutějších společnostech je požadovaných podobností méně; přesto existují, jak jsme viděli, a jejich nerespektování je chápáno jako morální pochybení. Bezpochyby se již pod zločin zahrnuje méně různých kategorií, ale stejně jako kdysi je zločinec odmítán, protože není stejný jako my. Podobně na nižším stupni jsou za čistě nemorální a tedy za zakázané skutky považovány ty, které jsou projevem méně hlubokých, ale závažných rozdílů. Nejde ostatně právě o toto pravidlo, i když vyjádřené poněkud jinými slovy, když všeobecná morálka nařizuje člověku být člověkem v plném slova smyslu, tedy sdílet všechny ideje a všechno citění, které patří k lidskému vědomí? Jistě kdybychom vzali tuto formulaci doslova, naplněním tohoto předpisu vzniklý člověk by byl člověk obecně a nepatřil by k žádnému určitému společenskému typu. Ale ve skutečnosti toto všelidské povědomí, které máme bez výjimky v sobě naplňovat, není nic jiného než skupinové citění toho kolektivu, k němuž patříme. Vždyť co by jej mělo tvořit, kdyby ne myšlenky a pocity, které nám jsou nejbližší? Kde bychom měli hledat charakteristické rysy svého vzoru, když ne v sobě a okolo sebe? Budeme-li za tento kolektivní ideál považovat ideál celého lidstva, znamená to, že

zabstraktně a zobecně natolik, že by mohl zdánlivě vyhovovat všem lidem bez rozdílu. Ovšem ve skutečnosti má každý národ o tomto takzvaně lidském typu svou vlastní představu, která závisí na jeho založení. Každý si ji přizpůsobí ke svému obrazu. Ani moralistovi, který se domnívá, že se díky svému přesvědčení uchrání vlivu z okolí na něj působících myšlenek, se to nemůže podařit. Dostaly se mu pod kůži a ať dělá co dělá, stejně se v jeho dedukcích objeví. Proto má každý národ svou školu morální filozofie, která souvisí s jeho charakterem.

Na druhé straně jsme ukázali, že toto pravidlo sloužilo k předcházení všem otřesům kolektivního vědomí a tím i společenské solidarity a že tuto roli nemůže plnit, pokud by nemělo morální povahu. Není možné, aby společnost snášela útoky na nejzákladnější kolektivní cítění a přitom ji to vnitřně nerozkládalo; musí proti nim bojovat zvlášť energicky, což je možné za pomoci mravních pravidel.

A protikladné pravidlo, které nás vede k tomu, abychom se specializovali, má přesně tutéž funkci. I ono je nutně zapotřebí pro vnitřní soudržnost společností, přinejmenším od určitého bodu jejich vývoje. Není pochyb, že z něj vzniklá solidarita je jiná, než ta předchozí, ale není o nic méně nezbytná. Nejrozvinutější společnosti udržují svou vnitřní rovnováhu jen díky dělbě práce; pouhá vázanost stejného ke stejnému již na tento úkol pomalu nestačí. Je-li tedy morální povaha prvního z pravidel pro plnění jeho role nutná, u druhého tomu není jinak. Obě odpovídají stejné společenské potřebě a pouze ji uspokojují různým způsobem, protože i samy podmínky existence jednotlivých společností se různí. V důsledku toho, aniž by bylo nutné u nich předpokládat etický prazáklad, můžeme usuzovat, že jedno jako druhé mají morální hodnotu. I když je z určitého hlediska mezi nimi skutečný rozpor, neznamená to, že mají rozdílné cíle – vedou k témuž cíli, ale opačnými cestami. Proto není nutné jednou provždy si vybrat jedno z nich a druhé zatratit; naopak je třeba dát každému z nich odpovídající prostor v závislosti na daném období dějin.

Snad bychom mohli i dále zobecňovat.

Naše téma nás donutilo roztřídit morální pravidla a udělat stručný přehled jejich hlavních druhů. Nyní máme tedy lepší

předpoklady než na začátku k tomu, odhalit nebo alespoň odhadnout nejen vnější rysy, ale i vnitřní povahu, které jsou jim všem společné a které mohou posloužit k vytvoření jejich definice. Rozdělili jsme je na dva druhy: na pravidla s represivními sankcemi, a to buď neorganizovanými nebo organizovanými, a pravidla se sankcemi restitutivními. Již víme, že ta první odpovídají podmínkám oné solidarity *sui generis*, která je založena na podobnosti a již jsme dali název mechanická, a ta druhá odpovídají podmínkám negativní solidarity¹ a organické solidarity. Můžeme tedy obecně říci, že charakteristickým rysem morálních pravidel je, že vymezují základní podmínky společenské solidarity. Právo a morálka představují souhrn všech pout, jimiž jsme vázáni ke společnosti i mezi sebou navzájem a která dělají z masy jedinců jeden soudržný celek. Dá se říci, že je morální vše, co je zdrojem solidarity, vše, co nutí člověka počítat s bližním, řídit své konání něčím jiným než podněty svého egoismu, a že morálnost roste s množstvím a pevností těchto pout. Můžeme si všimnout, jak nepřesné je definovat ji svobodou, jak se to často dělá; mnohem spíše spočívá ve stavu závislosti. Vůbec neslouží k emancipaci jedince, k tomu, aby se vymanil z okolního prostředí – morálnost naopak směřuje v první řadě k tomu učinit z něj součást jednoho celku a tím mu i sáhnout na jeho svobodu konání. Je pravda, že se můžeme setkat s lidmi, jimž nechybí vysoké kvality a kteří přesto považují takovou závislost za nepřijatelnou. Ale to je tím, že si neuvědomují, z jakých zdrojů vyvěrá jejich vlastní mravnost, protože jsou uloženy příliš hluboko. Vědomí je špatným soudcem toho, co se děje v nehlubším nitru bytosti, protože tam nedosáhne.

Společnost tedy není, jak se mnohdy myslelo, něčím mimo morálku nebo ji jen druhotně ovlivňujícím; je naopak pro ni nutnou podmínkou. Společnost není pouhý zástup jedinců, kteří vstupem do jejích bran do ní vnesou nějakou vnitřní mravnost. Člověk je morální bytostí jen proto, že žije ve společnosti, vždyť morálnost spočívá v solidaritě s určitou skupinou a kolísá podle této solidarity. Nechte zmizet všechny projevy společenského života a morální život zmizí spolu s ním, protože již nebude mít, kde by se uchytil. Přirozený stav filozofů 18. století není snad nemorální, ale přinejmenším je *bezmorální*, to uznával

sám Rousseau. Proto ovšem ještě nemusíme navazovat na názor, který poměřuje morálku společenským zájmem. Společnost bezpochyby nemůže existovat, nejsou-li její součástí solidární, ale solidarita je jen jedním z předpokladů její existence. Je i mnoho dalších, stejně důležitých, a nejsou morální. Navíc se může stát, že v celé té síti vzájemných pout, kterou je morálka, budou i taková, která sama o sobě nejsou užitečná, nebo která působí nezávisle na stupni své užitečnosti. Pojem užitečnosti tedy není v naší definici rozhodujícím prvkem.

Pokud jde o to, čemu se říká individuální morálka, a rozumíme-li tím souhrn povinností, k nimž by jedinec měl poměr subjektu i objektu, kterými by byl vázán pouze sám sobě a které by tím pádem zůstávaly v platnosti, i kdyby byl sám, je to abstraktní představa, která neodráží nic ze skutečnosti. S morálkou, ať je na jakémkoli stupni, se nikdy nesetkáme jinde než ve společnosti, a vždy se měnila pouze podle společenských podmínek. Začneme-li se ptát, jak by mohla vypadat, kdyby neexistovaly společnosti, opustíme pevnou půdu fakt a vydáme se cestou nepodložených hypotéz a neověřitelných konstrukcí. Povinnosti jedince vůči sobě se ve skutečnosti neliší od jeho povinností vůči společnosti – odpovídají určitému kolektivnímu přesvědčení, které je zakázáno napadat, ať už napadající a napadený jsou tatáž osoba nebo dva různí lidé. Například dnes je v každém zdravém svědomí velmi živý pocit respektu k lidské důstojnosti, kterému jsme nuceni podřizovat své chování jak ve vztahu k sobě, tak ke druhým, a právě v tom spočívá celá podstata takzvané individuální morálky. Každý prohřešek proti ní se dočká pokárání, a to i tehdy, když je jeho pachatelem i obětí tatáž osoba. Tedy, ve shodě s kantovským výrokem máme respektovat lidskou osobnost všude, kde na ni narazíme, to znamená u sebe jako i u svých bližních. Totiž úcta, která jí náleží, je v obou případech urážena stejně.

Tedy dělba práce nejen že představuje rys, kterým definujeme mravnost, ale stále více směřuje k tomu stát se základní podmínkou společenské solidarity. S postupujícím vývojem se uvolňují pouta, kterými je jedinec svázán se svou rodinou, rodnou zemí, s tradicemi minulosti, s kolektivními skupinovými zvyklostmi. Stává se pohyblivějším, mnohem snáze mění prostředí, odchází

od svých příbuzných a začíná jinde vést samostatnější život, sám si rozhoduje o svém smýšlení a cítění. Tím samozřejmě zanikne veškeré společenské povědomí, stále přetrvá přinejmenším ten kult osoby a důstojnosti jedince, o němž jsme právě mluvili a který je dnes pro tolik názorů jediným společným tématem. Je to nesmírně málo ve srovnání se stále se rozvíjejícím společenským životem, který s sebou nese i rozmach individuálního smýšlení! Vždyť jak se rozmáhá v souvislosti s tím, jak sílí rozumové myšlení a přibývá nejrůznějších činností, je třeba mnohem více a silnějších pout k zachování nezměnné morálky, tedy aby jedinec zůstal poután ke skupině stejnou silou jako kdysi. Pokud by tedy nevznikala jiná než ta založená na podobnosti, zánik segmentárního typu by byl doprovázen i zřetelným poklesem morálky. Člověka by již nic dost nebrzdilo, necítil by již dost silně okolo sebe a nad sebou onen blahodárný tlak společnosti, který tlumí jeho egoismus a dělá z něj morálního člověka. Zde spočívá morální hodnota dělby práce. Jejím prostřednictvím si jedinec uvědomí svou závislost na společnosti – právě od ní pocházejí síly, které jej brzdí a směřují. Jedním slovem řečeno, jelikož se dělba práce stává hlavním zdrojem společenské solidarity, stává se zároveň i základem morálního řádu.

Můžeme tedy říci doslova, že v nejvyspělejších společnostech není naším úkolem rozšiřovat rozlohu svých aktivit, ale soustřeďovat a specializovat je. Musíme si vymezit obzory, vybrat si určitý úkol a tomu se začít cele věnovat, a ne svou bytost považovat za jakési již dokončené, hotové umělecké dílo, jehož celá hodnota pochází z něj samého a ne ze služby určitému účelu. A tato specializace musí být tím větší, čím vyspělejší je společnost, přičemž není možné stanovit jinou hranici.² Jistěže se také musíme snažit v sobě naplňovat kolektivní typ, pokud existuje. Jsou společné city, společné myšlenky, bez nichž, jak se říká, nejsme lidmi. Zákon, který nám přikazuje se specializovat, je omezen opačně působící zákonitostí. Náš závěr zní, že není dobré vést specializaci až na hranici možného. Jde-li o volbu mezi těmito dvěma protichůdnými nutnostmi, rozhodující tu je zkušenost, nelze ji vykalkulovat předem. Spokojíme se s tím, že jsme ukázali, že ta druhá není jiné podstaty než ta první, ale že i ona je morální a že navíc toto poslání stále nabývá na

důležitosti a naléhavosti, protože obecné kvality, o něž dosud šlo, stále méně postačují k socializaci jedince.

Není tedy náhodou, že veřejné mínění dává najevo stále větší odstup vůči diletantům a dokonce i vůči těm, kdo příliš upřednostňují všeobecnou kulturu a odmítají se osobně angažovat v profesních strukturách. Oni totiž příliš netihnou ke společnosti nebo, chcete-li, společnost si je nedokáže dost přitáhnout, takže jí unikají. Je to proto, že neberou na vědomí její vitalitu ani kontinuitu, což by bylo potřeba, aby si uvědomili všechny povinnosti vyplývající ze skutečnosti, že jsou společenskými bytostmi. Z důvodů, o nichž již byla řeč, je jejich ideál formální a nevyhraněný a není s to je zcela přenést přes hranice jich samých. Když člověk nemá žádný vyhraněnější cíl a zvláště k ničemu netáhne, nemá naději vybědnout z ani kultivovanějšího ani z méně kultivovaného egoismu. Naopak v tom, kdo se rozhodl věnovat určitému úkolu, se neustále tisíce požadavky profesní morálky burcuje pocit solidarity s celkem.³

II

Ale nevede dělba práce, když z každého z nás dělá neúplnou bytost, k potlačování osobní individuality? Tak zní častá námitka proti dělbě práce.

Nejprve si uvědomme, že není zcela zřejmé, proč by mělo být lidské přirozenosti bližší vyvíjet se povrchově než do hloubky. Proč by rozsáhlejší, ale rozdrobenější činnost měla být nadřazena koncentrovanější, i když co do rozsahu omezenější aktivitě? Proč by měl být účtyhodnější všeobecně zaměřený, ale průměrný život, než úžeji zaměřený a intenzivnější způsob života? Tím spíše, že co takto ztrácíme, získáváme od druhých, s nimiž žijeme ve společenství a kteří doplní to, co nám chybí. Vychází se ze zásady, že člověk má naplňovat svou lidskou podstatu, plnit své οικειον ἔργον, jak říkal Aristoteles. Ale tato povaha není ve všech dějinných obdobích stejná – mění se v závislosti na jednotlivých společnostech. U méně rozvinutých národů je člověku nejvlastnější podobat se ostatním, vykazovat všechny kolektivní rysy, které byly tehdy ještě více než dnes ztotožňovány s lidským

druhem. Ale v pokročilejších společnostech k jeho přirozenosti z velké části patří být jedním z orgánů společnosti, a jeho nejvlastnější činností pak je plnit svou úlohu orgánu.

Dokonce lze jít ještě dál – osobní individualita nejen že není pokračující specializací narušena, ona se s dělbou práce dokonce rozvíjí.

Být osobou totiž znamená být nezávislým zdrojem činnosti. Tuto vlastnost člověk získává díky tomu, že má v sobě něco svého, pouze svého, co jej individualizuje, že je více než pouhým ztělesněním vrozeného typu určité rasy a dané skupiny. Dá se říci, že v každém případě je nadán svobodnou vůlí a už na tom je založena jeho osobnost. Ale ať je to s touto svobodou, častým tématem diskusí, jak chce, tento metafyzický, neosobní a neměnný znak nemůže být jediným základem pro konkrétní, empirickou a proměnlivou osobní povahu jednotlivce. Ta se nemůže zakládat pouze na zcela abstraktní schopnosti volit mezi dvěma protipóly, ještě je nutné, aby byla tato schopnost využita k cílům a z pohnutek, které jsou vlastní pouze jejich činiteli. Jinými slovy, je třeba, aby i matérie jeho vědomí byla osobního charakteru. Již jsme viděli v druhé knize tohoto textu, že k tomuto výsledku se dochází postupně, úměrně pokračující dělbě práce. Mizením segmentárního typu zároveň s potřebou větší specializace se individuální vědomí částečně vyvazuje z organického prostředí, které je jeho oporou, stejně jako z okolního společenského prostředí. Následkem tohoto dvojího osamostatnění se jedinec stane činitelem nezávislým na svém vlastním chování. I dělba práce napomáhá tomuto osvobození, protože jak se různé jednotlivé povahy specializují, stávají se složitějšími, a tím částečně unikají kolektivní činnosti a dědičným vlivům, které mohou působit výhradně na jednoduché a všeobecné věci.

Byla tedy naprostá iluze myslet si, jak se někdy stávalo, že lidská osobnost byla úplnější, dokud ji nezasáhla dělba práce. Jistěže hledíme-li zvnějšku na tu rozmanitost činností, které tehdy musel jedinec zvládat, může se zdát, že se rozvíjel svobodněji a k větší plnosti. Ale ve skutečnosti mu ta činnost, kterou provozoval, nepatřila. V něm a jeho prostřednictvím se činila společnost a jeho společenská vrstva a on byl pouhým prostředníkem jejich realizace. Jeho svoboda byla pouhé zdání a hodnota

osobnosti jen propůjčená. Protože život těchto společností byl v určitých ohledech méně uspořádaný, je pravděpodobné, že se člověk s jedinečnými schopnostmi snáze prosadil, že bylo pro každého lehčí řídit se vlastními sklony a že tu měla větší prostor i čistá fantazie. Ale při takovém vidění věcí se zapomíná na to, že tehdy bylo nějaké osobní cítění velmi vzácné. Hnací síla chování se neprojevovala se stejnou pravidelností jako dnes, ale byla stejně kolektivní a neosobní, a totéž platilo i pro výslednou činnost. Jak jsme již výše ukázali, každá činnost se s rostoucí specializací obohacuje a zintenzivňuje.

Proto mají pokroky osobnosti jednotlivce i pokrok v dělbě práce jednu a tutéž příčinu a nelze chtít jedno bez druhého. Dnes již nikdo nezpochybňuje neotřesitelnost zákona, který nás nutí být stále více určitou osobou.

Poslední poznámkou chceme ozřejmit, do jaké míry je dělba práce svázána s celým naším mravním životem.

Již odedávna lidé sní o tom, že se jim konečně podaří v praxi uskutečnit ideál sbratření mezi lidmi. Lidé si přejí stav, kde by v mezinárodních vztazích již nebyla pravidlem válka, kde by se vzájemné vztahy mezi jednotlivými společnostmi řešily nenásilnou cestou, tak jak se to již děje mezi jednotlivci, kde by všichni lidé spolupracovali na stejném díle a vedli stejný život. Ačkoliv se těmto nadějím poněkud staví do cesty snaha o zvláštní společnost, do níž ostatně my patříme, neubírá jim to na závažnosti a jejich význam dokonce sílí. Ovšem naplněny mohou být pouze za podmínky, že všichni lidé utvoří jednu stejnou společnost podřízenou stejným pravidlům. Stejně jako je možno řešit soukromé konflikty pouze usměrňujícími zásahy společnosti, do níž spadají všichni jednotlivci, mezispolečenské konflikty lze řešit jedině usměrňujícími zásahy takové společnosti, která obsáhne všechny ty dílčí. Jedinou silou, která platí na individuální egoismus, je moc skupiny, jedinou silou brzdící skupinový egoismus je pak moc jiné, nadřazené skupiny.

Popravdě řečeno, když jsme již postavili problém takto, je třeba uznat, že tento ideál nebude v úplnosti hned tak uskutečněn, protože mezi jednotlivými typy společností, které spolu žijí na zemi, je příliš mnoho intelektuálních a morálních rozdílů,

než aby se mohly bratrsky spojit do jednoho společenství. Ale je možné, aby se sdružily společnosti stejného typu, a zdá se, že se současný vývoj ubírá právě tímto směrem. Již jsme si mohli všimnout, že se spontánně začíná vytvářet jakési evropské společenství nadřazené jednotlivým evropským národům, které již teď má jakési povědomí o sobě i nějaké náznaky organizace.⁴ I kdyby k vytvoření nějaké všelidské společnosti nikdy nemělo dojít, což ostatně není prokázáno,⁵ přinejmenším se k tomuto cíli stále blížíme tím, že vznikají stále rozsáhlejší společenství. Tyto skutečnosti ostatně nijak neprotiřečí definici morálnosti, kterou jsme uvedli, protože se hlásíme a musíme se hlásit k celému lidstvu proto, že to je společnost, která se tímto uskutečňuje a s níž jsme nedílně spojeni.⁶

Víme i, že nemohou vznikat větší společnosti, pokud se nerozvine dělba práce – nejen že by se bez větší specializace funkcí neudržely v rovnováze, ale i samo zvýšení počtu konkurentů by automaticky vedlo k takovému důsledku, a to tím spíš, že zvětšení objemu je většinou doprovázeno i zvýšením hustoty. Můžeme tedy vyslovit následující tvrzení: ideál lidského sbratření lze uskutečňovat pouze v závislosti na rozvíjející se dělbě práce. Je třeba si vybrat: buď se svého snu vzdát, když nebudeme ochotni omezit své pole působnosti, nebo pokračovat v jeho naplňování, ovšem za podmínky, kterou jsme právě vymezili.

III

Ovšem to, že dělba práce plodí solidaritu, není pouze proto, že z každého jedince dělá směnitele, jak by řekli ekonomové.⁷ Navíc vytváří mezi lidmi celý systém práv a povinností, které je mezi sebou trvale váží. Stejně jako společenské příbuznosti rodí právo a morálku, které je chrání, dělba práce přináší pravidla, která zajišťují pokojný a řádný chod odlišných funkcí. Důvodem pro předpoklad ekonomů, že dělba práce již s sebou nese dostatečnou solidaritu, ať již uskutečňovanou jakýmkoli způsobem, a pro navazující tvrzení, že by se lidské společnosti mohly a měly rozčlenit na čistě ekonomická uskupení, bylo přesvědčení, že dělba práce zasahuje pouze individuální a dočasné

zájmy. Z toho vyplývá, že by k posouzení konfliktních zájmů a cest k jejich rovnováze, tedy ke stanovení podmínek, za nichž má výměna probíhat, byli kompetentní pouze jedinci. Navíc se tyto zájmy stále vyvíjejí, takže by nebylo vhodné je nějak natrvalo definovat. Takové pojetí ovšem ve všech ohledech protičečí skutečnosti. Dělbá práce neorganizuje jedince, ale společenské funkce. Společnost má zájem na jejich souhře, protože na hladkém chodu společenských funkcí záleží, zda bude zdravá nebo ne. Je na nich závislá celá její existence, a to tím víc, čím jsou diferencovanější. Proto je nemůže nechat ve stavu neurčitosti, a krom toho ony se vymezují samy. Tak vznikají pravidla, kterých s dělbou práce úměrně přibývá a jejichž nepřítomnost zcela nebo částečně znemožňuje organickou solidaritu.

Ovšem ono nestačí, aby existovala pravidla, ještě je třeba, aby byla spravedlivá. K tomu je nutná rovnost vnějších konkurenčních podmínek. Sice si pamatujeme, že se společenské povědomí stále více redukuje na kult jedince, ale uvidíme, že pro morálku organizovaných společností ve srovnání s morálkou rozdrobených společenství je typické, že má v sobě něco lidštějšího, a tedy rozumovějšího. Nesměruje naši činnost k cílům, které se nás přímo netýkají, nedělá z nás služebníky nějakých ideálních mocností naprosto jiné podstaty, než jsme my, které sledují své vlastní zájmy a o ty lidské se nestarají. Chce po nás pouze, abychom měli cit pro své bližní, byli spravedliví, dobře plnili své úkoly a prosazovali to, aby každý měl takové povolání, které bude nejlépe zvládat, a za své úsilí dostal spravedlivě zapláceno. Pravidla této morálky nemají donucovací působnost, která by potlačovala svobodu svědomí – protože jsou utvořena pro nás a v jistém smyslu jsme to my, kdo je tvoří, máme k nim volnější vztah. Chceme je chápat a méně se bojíme je měnit. Je třeba se nenechat svést myšlenkou, že takový ideál je nedostatečný, protože je příliš přízemní a příliš snadno dosažitelný. Ideál není tím vyšší, čím více je transcendentní, ale tím, čím větší perspektivy nám předkládá. Není důležité, aby se vznášel co nejvýše nad námi, až by se nám odcizil, ale aby našemu snažení otevřel co nejširší možnosti a byl uskutečnitelný v dohledné době. Velice dobře si uvědomujeme, jak namáhavé je vybudovat společnost, kde by měl každý jedinec místo, které si zaslouží a podle zásluh

byl odměňován, a v níž by pak všichni sami od sebe a společně usilovali o dobro pro všechny a pro každého jednotlivě. Podobně jedna morálka nepřevyšuje jinou proto, že jsou její nařízení ráznější a autoritativnější, že je více pojištěna proti tomu, aby se nad ní přemýšlelo. Jisté je nutné, aby nás poutala k něčemu jinému, než jsme sami, ale není třeba, aby nám taková pouta zcela bránila v pohybu.

Oprávněně lze prohlásit, že morálka – a tou je třeba rozumět nejen doktríny, ale i mravy – prochází závažnou krizí.⁸ Předchozí text nám může pomoci pochopit povahu a příčiny tohoto nezdravého stavu. Ve velmi nedávné době došlo k hlubokým změnám ve struktuře našich společností – zbavily se povahy segmentárního typu s takovou rychlostí a v takovém rozsahu, že to nemá v dějinách obdoby. V důsledku toho poklesl význam morálky odpovídající tomuto společenskému typu a nová, která by zaplnila prázdné místo v našich myslích, se vyvíjí se zpožděním. Naše víra se rozkolísala, tradice pozbyla své nadvlády, úsudek jedince se osvobodil z područí úsudku společenství. Na druhé straně se ovšem ty funkce, které se v tomto víru oddělily, ještě nestihly přizpůsobit jedna druhé, nový způsob života, který se jakoby naráz objevil, ještě není zcela uspořádaný a hlavně ne tak, aby vyhovoval potřebě spravedlnosti, která se nyní v našich srdcích ozvala s větší naléhavostí. Za těchto okolností není lékem na zlo snažit se přece jen vzkřísit tradice a zvyky, které by jako již neodpovídající současnému společenskému stavu stejně mohly působit jen vnějškově a zdánlivě. Co je opravdu zapotřebí, je skoncovat s touto anomíí, najít prostředky, jak dovést k harmonickému spolupůsobení ty orgány, které na sebe dosud neuspořádaně narážejí, zavést do jejich vztahů více spravedlnosti a stále účinněji tlumit ty vnější nerovnosti, které jsou zdrojem zla. Naše neutěšená situace není tedy, jak se někdy má za to, intelektuálního druhu, ale má hlubší kořeny. Netrpíme proto, že již nevíme, o jaké teoretické pojetí opřít dosud uznávanou morálku, ale proto, že je v určitých ohledech nenávratně zviklána a že ta nová, již nutně potřebujeme, teprve vzniká. Naše úzkost nepramení z toho, že vědecká kritika rozmetala to, jak nám byly tradičně vysvětlovány naše povinnosti, a žádný nový filozofický systém ji proto nemůže rozptýlit. Některé naše povinnosti

již nemají podklad ve skutečném stavu věcí, a z toho plyne rozkolísanost, která pomine až s vytvořením a upevněním nové disciplíny. Jedním slovem řečeno je naším nynějším prvořadým úkolem vytvořit si morálku. Takové dílo není možné vymyslet v klidu pracovny, musí vzniknout samo od sebe, krok po kroku, pod tlakem neúprosných vnitřních příčin. Úvahy mohou a musí posloužit tak, že vymezí cíl, jehož je třeba dosáhnout. A o to jsme se zde pokusili.

PŘEDMLUVA K DRUHÉMU VYDÁNÍ

Několik poznámek k uspořádání

1. Omezili jsme se na vynechání asi třiceti stran *Předmluvy* k prvnímu vydání, které se nám dnes zdají zbytečné. Ostatně to ještě vysvětlíme a uvedeme, na kterém místě k tomu došlo.
2. Viz závěr práce *Le suicide*.
3. Viz III. kniha, I. kap. § III.
4. K tomuto bodu se ještě vrátíme.
5. HERRMANN, *Lehrbuch der griechischen Antiquitäten*, 4. B; 3. vydání, s. 393. Někdy byl řemeslník kvůli své profesi zbaven městských výsad. Zbývá zjistit, zda i když legální a oficiální organizace neexistovala, nebyli řemeslníci organizováni tajně. Zcela jistě víme o existenci cechů obchodníků (FRANCOTTE, *L'industrie dans la Grèce antique*, II. díl, s. 204 a n.).
6. PLUTARCHOS, *Numa*, XVII; PLINIUS, *Hist. nat.*, XXXIV. Nepochybně jde o pouhou legendu, která však dokazuje, že Římané v těchto společnostech viděli jednu ze svých nejstarších institucí.
7. WALZING, *Étude historique sur les corporations professionnelles chez les Romains*, I. díl, s. 56–57.
8. Někteří historikové se domnívají, že korporace byly propojeny se státem od počátku. V každém případě je naprosto jisté, že jejich oficiální charakter se za císařství rozvíjel jiným způsobem.
9. LEVASSEUR, *Les classes ouvrières en France jusqu'à la Révolution*, I, s. 194.
10. Op. cit. I, s. 194.
11. Největší počet historiků se domnívá, že alespoň některé korporace byly společnostmi vzájemné pomoci.
12. Op. cit. I, s. 330.
13. Op. cit. I, s. 331.
14. BOISSIER, *La religion romaine*, II. s. 287–288.
15. Op. cit. I, s. 217–218.
16. Op. cit. I, s. 221. K morálnímu charakteru korporací v Německu viz GIERKE, *Das Deutsche Genossenschaftswesen*, I, 384; v Anglii, ASHLEY, *Hist. des doctrines économiques*, I, s. 101.
17. Op. cit. s. 238.
18. Op. cit. s. 240–261.